

Aurelius Augustinus

Als een boom aan stromend water

Uitweidingen over Psalmen 1-32

[*enarrationes in Psalmos*]

Ingeleid, vertaald en van aantekeningen voorzien
door Ben Bongers en Hans van Reisen

Inhoud

Inleiding	9
De psalmen: hart van de bijbel?	9
De psalmen: kloppend hart van de kerk?	13
De psalmen: spiritueel hart van Augustinus?	17
Augustinus' <i>enarrationes in Psalmos</i>	22
Een omvangrijk en langdurig project	25
Verscheidenheid	27
a. <i>enarratio in Psalmum</i> 25-2: <i>sermo</i> 166A?	27
b. <i>sermones over de Psalmen</i> 18, 21, 26, 29, 30, 31 en 32	28
c. <i>expositiones over de Psalmen</i> 1-14	30
d. <i>expositiones over de Psalmen</i> 15-32	30
Overzicht van de <i>sermones</i> in Augustinus' <i>enarrationes in Psalmos</i>	31
Augustinus als bijbelcommentator	36
Poëtisch karakter van de psalmen	37
Wie is de psalmist?	39
Tekstbenaderingen: letterlijke en figuurlijke betekenissen, de hele Christus	42
Tekstbenaderingen: vijf uitgangspunten	44
Uitlegtradities vóór Augustinus	47
Jezus Christus: bron voor ware bijbeluitleg	49
Achtergrond bij deze vertaling	51
 Praktische informatie	 53
1. Aantekeningen in de marge	53
2. Eerste voetnoot	53
3. Vertaling van de Latijnse psalmtekst	53
4. Uitweiding of preek	54
5. Paragraafnummers en tussenkopjes	54
6. Afbeelding	54
7. Lijst van behandelde bijbelteksten per <i>enarratio</i>	54

8. Gebruikte afkortingen	56
A. Bijbelboeken	56
B. In literatuurverwijzingen	57
Literatuur	58
1. Latijnse tekstitgaven (alfabetisch)	58
2. Vertalingen (op taal en tijd)	59
a. uitweidingen over de Psalmen (<i>enarrationes in Psalmos</i>)	59
b. andere werken van Augustinus in Nederlandse vertaling (alfabetisch)	61
3. Achtergrondliteratuur (alfabetisch)	63
Psalm 1-32 in de Nederlandse vertaling volgens de bijbeltekst van Augustinus	65
Als een boom aan stromend water	105
Uitweiding over Psalm 1	Als een boom aan stromend water 107
Uitweiding over Psalm 2	Gelukkig tijdens de toorn van de Heer 115
Uitweiding over Psalm 3	Aangenomen door de Heer 123
Uitweiding over Psalm 4	Zoeken naar het goede 137
Uitweiding over Psalm 5	Beloning en straf 151
Uitweiding over Psalm 6	Op weg naar het oordeel 169
Uitweiding over Psalm 7	Nooit meer onder de knoet van de duivel 187
Uitweiding over Psalm 8	Alles neergelegd voor het mensenkind 213
Uitweiding over Psalm 9 (9-10)	Verborgenheden van de zoon 235
Uitweiding over Psalm 10 (11)	Pijlen afgeschoten bij onzichtbare maan 267
Uitweiding over Psalm 11 (12)	Als zilver getoetst 283
Uitweiding over Psalm 12 (13)	Einddoel van de ziel 289
Uitweiding over Psalm 13 (14)	Hoe Christus het de mensen voordeed 293

Uitweiding over Psalm 14 (15)	Verblijven in de tent van de Heer	299
Uitweiding over Psalm 15 (16)	Christus, God en mens	303
Uitweiding over Psalm 16 (17)	Bidden om bevrijding	311
Uitweiding over Psalm 17 (18)	Gods onderricht in duister gehuld	321
Uitweiding over Psalm 18 (19)	Wijsheid voor kleintjes	339
Sermo over Psalm 18 (19)	Door hoogmoed van de mens kwam God in nederigheid	345
Uitweiding over Psalm 19 (20)	Verhoring bij God	361
Uitweiding over Psalm 20 (21)	Gods heilsplan	369
Uitweiding over Psalm 21 (22)	De mensheid herboren door de kruisdood	377
Sermo over Psalm 21 (22)	Kleren verdeeld, het lichaam verscheurd	386
Uitweiding over Psalm 22 (23)	Gods herderlijke zorgzaamheid	411
Uitweiding over Psalm 23 (24)	De koning komt binnen!	415
Uitweiding over Psalm 24 (25)	Vertrouwen in nood	423
Uitweiding over Psalm 25 (26)	Bijeengeroepen door God zelf	431
Sermo (166A) over Psalm 25 (26)	Ogen open bij Gods licht	434
Uitweiding over Psalm 26 (27)	Wonen in het huis van de Heer	453
Sermo over Psalm 26 (27)	Een stem in ons van boven	458
Uitweiding over Psalm 27 (28)	Helper en beschermer	487
Uitweiding over Psalm 28 (29)	Stem van de Heer	491
Uitweiding over Psalm 29 (30)	Van droefheid naar vreugde	499
Sermo over Psalm 29 (30)	Inwijding van Gods huis	503
Uitweiding over Psalm 30 (31)	Twijfel en vertrouwen	527
Sermo 1 over Psalm 30 (31)	In extase?	535
Sermo 2 over Psalm 30 (31)	Als een graankorrel tussen kaf?	554
Sermo 3 over Psalm 30 (31)	Verborgten in Gods gelaat	571
Uitweiding over Psalm 31 (32)	Belijden en begrijpen	591
Sermo over Psalm 31 (32)	Recht van hart	594
Uitweiding over Psalm 32 (33)	Hopen in geloof	633
Sermo 1 over Psalm 32 (33)	Barmhartig, rechtvaardig	638
Sermo 2 over Psalm 32 (33)	Gods barmhartigheid	655

Register	683
Over de vertalers	705

Inleiding

Kun je zeggen dat het *Boek der psalmen* het hart van de bijbel is? Wanneer je een oude protestantse bijbel halverwege laat openvallen, bestaat er een grote kans dat je eerst enkele psalmen onder ogen krijgt: de 150 gedichten staan precies in het midden.¹ Toch laten de psalmen zich niet in elke bijbeluitgave zo gemakkelijk terugvinden.

In een Hebreeuwse bijbel vind je alleen de boeken die voor joodse geloofsgemeenschappen gezag hebben: de joodse bijbel kent een hoofdindeling in drieën. Eerst tref je er de vijf boeken van de *tora* aan, die vanouds aan Mozes werden toegeschreven. Vervolgens vind je er de profetische boeken en ten slotte de overige geschriften. Bij die laatste groep hebben de psalmen een plek gekregen. In de Hebreeuwse bijbel vind je die dus niet halverwege maar meer achterin.²

De psalmen: hart van de bijbel?

Vanaf Alexander de Grote (356-323) werd rond de Middellandse Zee de Griekse taal steeds belangrijker, ook in joodse geloofsgemeenschappen. Zo vestigden zich bijvoorbeeld vele joden in de toen nieuwe naar hem genoemde stad Alexandrië in de Nijldelta van Noord-Egypte. De spreiding van Hebreeuwse joden uit Israël naar gebieden rond de Middellandse Zee waar steeds meer Grieks werd gesproken, liet in de loop der jaren de behoefte groeien aan een Griekse vertaling van de Hebreeuwse bijbel. Vanaf ongeveer 250 v.Chr. is men met het vertaalwerk begonnen, vanzelfsprekend eerst met de vijf boeken van de *tora*, die in het Grieks samen de *pentateuch* worden genoemd. Tot in de

- 1 Zie bijvoorbeeld de *Bijbel* van het Nederlands Bijbelgenootschap, Amsterdam / Brussel 1975. Volledige bibliografische verwijzingen zijn uitgewerkt in het literatuuroverzicht achter deze inleiding. Daar bevindt zich ook een algemene lijst van gebruikte afkortingen en een overzicht van de bijbelboeken met afkortingen.
- 2 Over de plaats van de psalmen in het jodendom zie het lemma “Psalms” in: *The Jewish Encyclopedia* (JE), New York / London 1901sq., 10, 241-248; online te raadplegen via de link: <https://jewishencyclopedia.com/articles/5046-degrees-song-of>

eerste eeuw vóór de moderne jaartelling werden niet alleen de andere boeken van de Hebreeuwse bijbel in het Grieks vertaald, maar kregen in die Griekse vertaling van de joden ook nog enkele andere boeken een plek. Die Griekse bijbel is later bekend geworden als de *septuagint*, afgeleid van het Griekse woord voor zeventig, omdat volgens een oude overlevering aan die vertaling eensgezind werd samengewerkt door (tweeën-)zeventig vertalers. De Griekse vertaling van de joodse bijbel is dus omvangrijker dan de oorspronkelijke bijbel in het Hebreeuws. De psalmen verschoven in die vertaling meer naar het midden, omdat met name de afdeling met de geschriften waarvan het psalmenboek deel uitmaakt, in omvang was toegenomen en anders was ingedeeld dan de Hebreeuwse. Aan de legendarische eensgezindheid onder de zeventig vertalers mag dus enigszins worden getwijfeld. Bovendien verschillen de indeling en het aantal van de psalmen in de Griekse bijbel van die in de Hebreeuwse.

Overzicht indeling <i>Boek der psalmen</i>			
Psalm	Hebreeuws	Grieks	Latijn:
Ps	1-8	1-8	1-8
Ps	9-10	9	9
Ps	11-113	10-112	10-112
Ps	114-115	113	113
Ps	116	114-115	114-115
Ps	117-146	116-145	116-145
Ps	147	146-147	146-147
Ps	148-150	148-150	148-150
Ps		151	

De Griekse bijbelvertaling was nog maar pas voltooid, toen vanaf het begin van de moderne jaartelling in een uithoek van het Romeinse rijk een nieuwe joodse beweging ontstond rond Jezus van Nazaret (ca. 5 v.Chr - ca. 30 n.Chr). Zijn aanhangers verspreidden zich binnen enkele decennia over een groot gebied rond de Middellandse Zee. Jezus zelf leefde voornamelijk in het huidige Israël en Palestina. Hij werd geboren en omgebracht in het zuidelijke Judea, groeide op in het noordelijke

Galilea en doorkruiste tussen die beide provincies gedurende zijn openbaar leven geregeld Samaria. Mogelijk verbleef Hij met zijn ouders tijdens zijn prille jeugd een jaar of twee als vluchteling in Egypte.³ Het is vrijwel zeker dat Jezus in de Arameese taal is opgevoed en grootgebracht. Dat was in zijn tijd nog de belangrijkste spreektaal van de gewone mensen in Galilea. Toch is het ook waarschijnlijk dat Hij al jong vertrouwd was met het Hebreeuws, omdat die taal in kringen rond de joodse tempel van Jeruzalem in gebruik was gebleven. En van Jezus wordt al vroeg verhaald dat Hij zich tijdens zijn leven geregeld in die kringen begaf; aanvankelijk met zijn ouders, later met zijn leerlingen. Beide Semitische talen waren overigens aan elkaar verwant.

Mag het opmerkelijk heten dat de oudste schriftelijke getuigenissen over Jezus niet in het Aramees of Hebreeuws zijn bewaard maar in het Grieks?⁴ In die Griekse geschriften wordt bovendien vrijwel uitsluitend geciteerd uit de *septuagint* om lezers ervan te overtuigen dat Jezus wetsgetrouw leefde binnen de joodse tradities. In de eerste decennia na Jezus' leven en sterven werden de herinneringen aan Hem langs mondelinge weg overgeleverd. Maar al spoedig ontstond onder zijn leerlingen en volgelingen behoefte om die mondelinge berichten schriftelijk vast te leggen. Tijdens de tweede helft van de eerste eeuw van de moderne jaartelling ontstonden er al geschriften waaraan in christelijke kringen zo'n groot gezag werd toegekend dat die geschikt werden bevonden om er publiekelijk uit voor te lezen tijdens liturgische samenkomsten. Dat proces van de zogeheten canonvorming verliep niet zonder slag of stoot.

De eerste christenen kwamen na Jezus' dood aanvankelijk nog geregeld samen in de tempel van Jeruzalem en andere joodse gebedshuizen.⁵ Over het verloop van de erediensten in die synagogen en de plaats van de psalmen daarin zijn ons uit latere historische bronnen wel wat algemene gegevens bekend rond bijvoorbeeld enkele joodse feestdagen of over een dagpsalm voor elke verschillende weekdag.⁶ Maar ons ontbreekt gedetailleerde informatie over gebruikte lezingenroosters

3 Vgl. Mt 2,1-11.

4 Vgl. Nederlands Bijbelgenootschap / Katholieke Bijbelstichting, *Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV), [Jongbloed] Heerenveen 2004 (2007), 1159-1160.

5 Vgl. Hnd 2,46.

6 Vgl. *Jewish Encyclopedia* 10, 244.

en de rol daarin van het psalmenboek. Vrij snel ontstonden her en der conflicten tussen Jezus' volgelingen en sommige joodse overheden.⁷ De beweging rond Jezus werd binnen enkele jaren ook aantrekkelijk voor niet-joden.⁸ En al in de tweede helft van de eerste eeuw treffen we berichten aan waaruit blijkt dat de spontane christelijke beweging van *mensen van de weg* (Hnd 9,2 en 11,26) werd geïnstitutionaliseerd en trekken kreeg waardoor in de loop der jaren vaste gemeenschaps- en kerkvormen zijn ontstaan.⁹ Daarmee groeide onder christenen een steeds grotere behoefte om afzonderlijk bijeen te komen. Dat gebeurde eerst op kleine schaal in particuliere huizen, zeker zolang zij soms vervolgingen kregen te verduren van joodse en Romeinse overheden.¹⁰ Maar toen in de loop van de vierde eeuw vanaf keizer Constantijn (ca. 275 - 337) aan christenen steeds meer bescherming en vrijheid werden gegund, konden zij zich steeds beter zelf organiseren en in grotere openbare gebouwen bijeenkomen voor scholing en liturgie.

De geschiedenis van het christendom kenmerkte zich van meet af aan niet alleen door enthousiasme, élan, saamhorigheid en groei. Er ontstonden gaandeweg ook onderlinge onenigheden, conflicten, scheuringen en partijen.¹¹ Over dat aspect van de kerkgeschiedenis zijn enkele overzichten bewaard zoals van Filastrius van Brescia, die stierf vóór het jaar 397. Door hem werd het *Diuersarum hereseion liber* geschreven met 156 stellingen die volgens de schrijver in strijd waren met het algemeen christelijk geloof. Van iets latere tijd dateert het overzicht *Aduersus haereses* van Epiphanius van Salamis (ca. 313 - 403). Dat geschrift lag weer mede ten grondslag aan het nog uitgebreidere werk *De haeresibus* van Augustinus (354-430). Daarin bespreekt de bisschop van het Noord-Afrikaanse Hippo Regius maar liefst 88 verschillende christelijke “ketteren en scheurmakers”.¹²

Verschillen van inzicht tussen christenen onderling ontstonden er vanzelfsprekend ook over de vraag aan welke geschriften over Jezus

7 Vgl. Hnd 2,13; 4,1-3; 4,13-22; 5,17-18; 5,33; 7,54-8,3; 9,1-2; 9,23-25; 10,19; 12,1-5; 14,50 en 14,19.

8 Vgl. Hnd 11,1-18.

9 Vgl. Hnd 6,1-7;

10 Vgl. *NBV* 2004 (2007), 2117.

11 Vgl. Hnd 5,1-11; 6,1-7 en 15,1-35

12 Voor een Nederlandse vertaling van Augustinus' *De haeresibus* zie Gehlen-Springorum / Hunink 2009.

en zijn eerste volgelingen canoniek gezag mocht worden toegekend en dus geschikt bevonden konden worden om eruit voor te lezen tijdens de christelijke eredienst. De discussies daarover werden pas beslecht tijdens een kerkvergadering in 393 te Hippo Regius, waarbij Augustinus als priester aanwezig was. Aan die kerkvergadering dankt de kerk de lijst van 27 geschriften die samen het tweede of nieuwe testament vormen.

Ingewikkeld verliepen ook de discussies onder christenen over de vraag of naast de geschriften van het Nieuwe Testament alle boeken van de joodse bijbel met canoniek gezag konden blijven functioneren in de christelijke eredienst. Die vraag werd overigens door de meerderheid positief beantwoord. Augustinus behoorde in zijn tijd tot de overtuigde voorstanders. Vanuit christelijk perspectief werden de boeken van de joodse bijbel voortaan die van het eerste of oude testament genoemd. In de christelijke kerken is er dus sprake van een dikkere bijbel dan in de joodse gemeenschappen, net zoals de Griekse bijbel onder joden omvangrijker is dan de Hebreeuwse. Door de nieuwtestamentische aanvulling verschoof het *Boek der psalmen* in christelijke bijbels weer nog meer naar het midden op.

De psalmen: kloppend hart van de kerk?

Rond de voltooiing van het nieuwtestamentische canonisatieproces in 393 gebeurde er nog iets belangwekkends. Enkele jaren eerder had paus Damasus I (305-384) zijn voormalige bevriende secretaris Hiëronymus van Stridon (347-420) opdracht gegeven om een nieuwe Latijnse bijbelvertaling te maken. Zoals enkele eeuwen eerder in joodse kringen de behoefte werd gevoeld om vanwege grote politieke en culturele veranderingen de Hebreeuwse bijbel in het Grieks te vertalen, zo werd het voor christenen in het Romeinse rijk van belang om de boeken van het Oude en Nieuwe Testament in een nieuwe Latijnse vertaling vast te leggen. De noodzaak daartoe groeide ook omdat eerdere vertalingen in het Latijn onbevredigende resultaten hadden opgeleverd. De pauselijke opdracht valt niet meer te traceren in de bewaard gebleven brieven van en aan Hiëronymus.¹³ Misschien werd die opdracht mondeling verstrekt rond het jaar 383 toen Hiëronymus in Rome verbleef en hij de paus

13 Vgl. Tazelaar 2008, 6-7, *epistulae* 19, 20, 21, 35 en 36.

enkele jaren diende als zijn secretaris. Damasus zou de resultaten van Hiëronymus' vertaalwerkzaamheden niet meer meemaken: hij stierf in 384. Hiëronymus vertrok in het jaar erna om in Palestina verschillende heilige plaatsen te bezoeken en vestigde zich vanaf 386 in Betlehem. Hij bleef er als kluizenaar wonen tot aan zijn dood.

Hiëronymus werkte daar vanaf 390 tot en met 406 aan een nieuwe Latijnse bijbelvertaling. Het blijft daarbij overigens de vraag of hij zelf alle teksten vertaalde of dat hij voor de nieuwe vertaling ook steunde op het werk van anderen door hun resultaten te redigeren en die vervolgens op te nemen in de nieuwe reeks Latijnse bijbelboeken. Vanzelfsprekend werden de geschriften van het Nieuwe Testament uit het Grieks vertaald en dat gebeurde ook met de meeste oudtestamentische boeken die een plek in de *septuagint* hadden gekregen maar geen deel hadden uitgemaakt van de Hebreeuwse canon.¹⁴ Anders dan de eerdere Latijnse vertalers koos Hiëronymus ervoor om de andere boeken van het Oude Testament uit de Hebreeuwse grondtekst en dus niet uit de Griekse *septuagint* in het Latijn om te zetten. Uitzondering op die laatste reeks was het *Boek der psalmen*.

Hiëronymus vertaalde de psalmen eerst grotendeels uit het Grieks, omdat er veel psalmen onder christenen qua vorm en indeling zo bekend waren dat een complete vernieuwing op grond van de Hebreeuwse tekst als een te grote verandering werd ingeschat. Nieuwe bijbelvertalingen zijn ook in latere eeuwen niet onomstreden gebleken en stuitten bijna altijd op weerstand zoals dat ook weer het geval was bij de publicatie van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) in 2004. Pas later vertaalde Hiëronymus het psalmenboek ook uit het Hebreeuws overeenkomstig zijn eigen idealen om te vertalen uit de oorspronkelijke grondtekst. Daarin herkeeg het psalmenboek weer het oorspronkelijke aantal van 150 gedichten.

14 Tot de vertaling van die laatste moest Hiëronymus wel extra worden gemotiveerd: aanvankelijk wilde hij deze zogeheten *deuterocanonieke* geschriften niet opnemen. Maar paus Damasus was daarover een andere mening toegedaan. Het resultaat was dat Hiëronymus de meeste ervan ongewijzigd overnam van de oudere Latijnse bijbelvertaling, met uitzondering van het bijbelboek Tobit en delen van het bijbelboek Judit. Na Hiëronymus' dood kregen ook deze bijbelteksten in de nieuwe Latijnse vertaling een plaats, zij het in de minder mooi afgewerkte oude vertaling van de *Vetus latina*.

Hiëronymus koos ervoor om te vertalen in toegankelijk alledaags Latijn (*sermo humilis*). Dat Latijn verschilde dus van de verheven taal waarvan de grote klassieke schrijvers zich bedienden in de eerste eeuw vóór en na het begin van de moderne jaartelling. Vanwege die stijl werd de nieuwe Latijnse bijbelvertaling later *uersio uulgata* ofwel de *vulgaat* genoemd. Anders dan veelal wordt gedacht bestaan ook daarvan verschillende versies. Voor minstens drie daarvan was Hiëronymus verantwoordelijk.

De eerste was de zogeheten *Vulgata romana*. Deze vertaling bleef vooral op de Britse eilanden in gebruik tot het jaar 1066, toen Willem de Veroveraar (1028-1087) vanuit Normandië aanspraak maakte op de Britse koningskroon van de in dat jaar kinderloos overleden koning Edward de Belijder (ca. 1004 - 1066). Elders werd de eerste versie van de *vulgaat* al spoedig vervangen door een tweede die Hiëronymus enkele jaren later voltooide. Die versie werd later bekend als de *Vulgata gallicana* en bevatte kleine verbeteringen, vooral in teksten van het Oude Testament. Deze versie van de *vulgaat* werd enkele decennia later de standaardbijbel binnen de Rooms-katholieke kerk. Van nog weer iets later dateerde een derde versie waarvoor Hiëronymus ook verantwoordelijkheid droeg, de zogeheten *Vulgata hispana*. Deze versie is grotendeels identiek aan de eerste met uitzondering van het *Boek der psalmen*, dat Hiëronymus voor deze uitgave uit het Hebreeuws vertaalde.

De kluizenaar in Betlehem vertaalde dus het *Boek der psalmen* twee keer in het Latijn: de eerste maal uit het Grieks en de tweede maal uit het Hebreeuws. Het kan niet worden uitgesloten dat Augustinus hem tot dat dubbele vertaalwerk heeft aanzet. De bisschop van Hippo Regius stimuleerde Hiëronymus in het jaar 403 tot een psalmvertaling uit de Griekse taal. Die stelde hij meer op prijs dan een vertaling uit het Hebreeuws. Augustinus motiveerde zijn voorkeur met twee redenen. Ten eerste beleefde hij er zelf genoeg aan om een Latijnse vertaling met het Grieks te vergelijken en desgewenst te controleren; dat genoeg was voor Augustinus niet weggelegd met een vertaling uit het Hebreeuws, omdat hij die taal nooit had geleerd. Ten tweede neigde Augustinus ertoe om aan de psalmen in de Griekse vertaling van de *septuagint* minstens zoveel kerkelijk gezag toe te kennen als aan de psalmen in het Hebreeuws. Het kon naar Augustinus' overtuiging niet zonder betekenis zijn dat de Griekse vertaling wijd verbreid was geraakt

en Jezus' apostelen en andere leerlingen er zelf gebruik van hadden gemaakt bij het optekenen van de nieuwtestamentische geschriften.¹⁵

Twee jaar later in 405 toonde Augustinus nog een grotere terughoudendheid en schreef hij aan Hiëronymus: "Ik wil graag beschikken over uw vertaling van de tekst van de *septuagint*. ... Dat wil ik ook zodat wie denken dat ik reserves koester over uw nuttige werkzaamheden, zo mogelijk eindelijk eens de reden begrijpen waarom ik ertegen ben dat uw vertaling uit het Hebreeuws in de kerken wordt voorgelezen. Die reden is mijn grote bezorgdheid dat wij door als het ware iets nieuws in te voeren dat tegen het gezag ingaat van de *septuagint*, een groot schandaal zouden veroorzaken en daardoor onrust onder het volk van Christus, waarvan de oren en harten eraan gewend zijn te luisteren naar de vertaling die door de apostelen is goedgekeurd."¹⁶ In een ander werk benadrukt Augustinus dat voor goede tekstinterpretatie en bijbeluitleg kennis van de oorspronkelijke talen Hebreeuws en Grieks onontbeerlijk is.¹⁷

Aan het canonieke karakter van het *Boek der psalmen* kleefde naar Augustinus' overtuiging een lastig probleem: hij kende betekenis toe aan het feit dat de nieuwtestamentische schrijvers consequent verwezen naar en citeerden uit de Griekse vertaling van de *septuagint*. Daarnaast hebben christenen van meet af aan ernaar verlangd om in het streven Jezus trouw na te volgen te bidden zoals Hij; het is zonneklaar dat Jezus daartoe ook de psalmen gebruikte.¹⁸ En die bad Hij niet in het Grieks maar in het Hebreeuws. Door het verlangen om te bidden zoals Jezus is het *Boek der psalmen* van meet af aan tot een kern van het christelijk gebedsleven gaan behoren en werd zo als het ware het kloppend hart van de kerk.

15 Hiëronymus, *epistula* 104,6 = Augustinus, *epistula* 71,6. Voor de Nederlandse vertaling zie Tazelaar 2008, I 694-695.

16 Hiëronymus, *epistula* 116,35 = Augustinus, *epistula* 82,35. Voor de Nederlandse vertaling zie Tazelaar 2008, II 848.

17 Vgl. Augustinus, *De doctrina christiana* 2,34.43.50.57.102; 3,1.87. Met uitzondering van de laatste verwijzing (3,87) publiceerde Augustinus al deze passages uit *De doctrina christiana* vóór de vermelde brieven, in het jaar 397. Hij rondde het werk vanaf 3,78 pas vele jaren later af in 427. Vgl. Den Boeft / Sluiter 1999, 14.

18 Zie bijvoorbeeld Mt 26,30 waarin verwezen wordt naar de *hallel* psalmen die tijdens en na het pesachmaal worden gebeden; in Mt 27,46 legt de evangelienschrijver Jezus uitdrukkelijk Ps 21 (22),2 in de mond.

Als een boom aan stromend water

Psalm 1

Psalm 1 zoals die werd gelezen door Augustinus:

¹Gelukkig de mens

die niet meeinging met de raad van de wettelozen,
die niet bleef staan op de weg van de zondaars,
die niet ging zitten op de zetel van de waanwijsheid.

²Maar in de wet van de Heer lag zijn wil,
in diens wet zal hij zich verdiepen, dag en nacht.

³Hij zal zijn als een boom

die werd geplant aan neerstromend water.

Hij zal vrucht dragen, op zijn tijd.

Zijn blad zal niet afvallen

en alles wat hij doet zal voorspoedig verlopen.

⁴Zo zit het niet bij de wettelozen! Zo zit het niet bij hen.

Nee, zij zijn als het stof

dat door de wind wordt weggeblazen van het aanschijn van de aarde.

⁵Daarom verrijzen de wettelozen niet bij het oordeel,

de zondaars niet bij de raad van de rechtvaardigen.

⁶Want de Heer kent de weg van de rechtvaardigen.

De weg van de wettelozen zal doodlopen.

Uitweiding over Psalm 1¹

Als een boom aan stromend water

De mens van de aarde en de Mens des Heren

[1] “*Gelukkig de mens die niet meeging met de raad van de wettelozen.*”² Dat moet op onze Heer Jezus Christus slaan, de Mens des Heren.³ “*Gelukkig de mens die niet meeging met de raad van de wettelozen.*”⁴ Dat was wat de mens van de aarde⁵ wel deed: hij stemde in met de vrouw nadat zij was misleid door de slang om de geboden van God te overtreden.⁶

“... *die niet bleef staan op de weg van de zondaars.*”⁷ Onze Heer kwam immers wel terecht op de weg van de zondaars door te worden geboren zoals zondaars. Maar Hij bleef er niet op staan, want de verleiding van de wereld hield Hem niet vast.

“... *die niet ging zitten op de zetel van de waanwijsheid.*”⁸ Onze Heer wilde geen aards rijk dat wordt bepaald door de hoogmoed. Die wordt hier terecht gezien als de zetel van de waanwijsheid, want er is bijna niemand die vrij is van de drang om de baas te spelen en roem bij de mensen te vergaren.⁹ Waanwijsheid is immers een wijdverbreide ziekte en iedereen of bijna iedereen krijgt er op een zeker moment last van. Overigens kan de zetel van de waanwijsheid wellicht nog beter slaan

1 Schrifttekst: Ps 1; Latijnse tekst: Weidmann 2003 (= *CSEL* 93, 1A), 67-72.

2 Ps 1,1.

3 In *s.dom.m.* 2,20 kwalificeert Augustinus onze Heer Jezus Christus als de Mens des Heren (*homo dominicus*). Hij zegt daar: “Aan niemand is het echter toegestaan geen weet te hebben van het koninkrijk van God, omdat zijn Eniggeborene niet alleen kenbaar voor het verstand maar ook zichtbaar voor de ogen uit de hemel is gekomen als de Mens des Heren om te oordelen over levenden en doden.” Van die kwalificatie neemt Augustinus later afstand; zie daarover *retr.* 1,19,8. Vgl. Wenneker e.a. 2000, 137-138 en 211-212.

4 Ps 1,1.

5 Vgl. 1 Kor 15,47. De kwalificatie van de mens als de aardse mens (*homo terrenus*) contrasteert met die van de Heer als de Mens des Heren (*homo dominicus*).

6 Vgl. Gn 3,1-6.

7 Ps 1,1.

8 Ps 1,1.

9 Vgl. Mt 6,1.

op een verderfelijke leer waarvan de boodschap als een kankergezweel voortwoekert.¹⁰

Verder moeten wij goed letten op de volgorde van de beweringen “ging niet mee”, “bleef niet staan” en “ging niet zitten”. De mens van de aarde ging namelijk wel mee met de raad van de wettelozen toen hij zich van God verwijderde;¹¹ hij bleef staan op de weg van de zondaars toen hij plezier bleef vinden in de zonde en hij ging zitten op de zetel van de waanwijsheid toen hij in zijn hoogmoed bevestigd werd. En hij kon daar niet meer van terugkeren tenzij door de verlossing van Hem die niet meeging met de raad van de wettelozen, niet op de weg van de zondaars bleef staan en niet op de zetel van de waanwijsheid ging zitten.

In en onder de wet

Ps 1,2 [2] “Maar in de wet van de Heer lag zijn wil, in diens wet zal hij zich verdiepen, dag en nacht.”¹² De apostel Paulus zegt: “De wet werd niet uitgevaardigd voor de rechtvaardige.”¹³ Maar het *in* de wet zijn is iets anders dan het *onder* de wet zijn. Als je *in* de wet bent, handel je volgens de wet. Als je *onder* de wet bent, word je behandeld volgens de wet. In het ene geval ben je een vrij mens, in het andere een slaaf. Verder is een wet die wordt opgeschreven en die een slaaf krijgt opgelegd iets anders dan een wet die bestaat als geestelijk concept van iemand die geen geschreven tekst nodig heeft.

“*Hij zal zich erin verdiepen, dag en nacht.*”¹⁴ Dat moeten wij zo opvatten dat “*dag en nacht*” zonder onderbreking betekent. Of op zo’n manier dat “*dag*” in blijdschap betekent en “*nacht*” in ellende. Over de blijdschap staat immers in de Schrift: “Abraham zag mijn dag en hij verheugde zich.”¹⁵ En over de ellende staat er geschreven: “Bovendien maakten mijn nieren mij tot aan de nacht verwijten.”¹⁶

10 Vgl. 2 Tim 2,17.

11 Vgl. Gn 3,1-6.

12 Ps 1,2.

13 1 Tim 1,9.

14 Ps 1,2.

15 Joh 8,56 volgens de Latijnse tekst.

16 Vgl. Ps 15 (16),7.

Vruchten en bladeren van de boom

[3] “*Hij zal zijn als een boom die werd geplant aan neerstromend water.*”¹⁷ Dat Ps 1,3
neerstromende water slaat op de Wijsheid zelf,¹⁸ die zo goed was om tot ons heil de menselijke natuur aan te nemen. De boom die werd geplant aan neerstromend water is dan die mens. Op die manier kan immers ook worden opgevat wat er in een andere psalm staat: “De rivier van God staat vol water.”¹⁹

Verder kan “*aan neerstromend water*” betekenen: aan de Heilige Geest, aan Hem dus over wie in de Schrift staat: “In de Heilige Geest zal Hij je dopen,”²⁰ en die zelf zei: “Als je dorst hebt, kom dan drinken”²¹ en: “Als je wist wat God wil geven en wie het is die je om water vraagt, zou je Hem erom hebben gevraagd en zou Hij je levend water geven. Als je van dat water drinkt, zul je voor eeuwig geen dorst meer hebben, maar zal er een bron in je ontstaan van water dat opwelt tot eeuwig leven.”²²

“*Aan neerstromend water*” kan ook betekenen: aan de zonden van de volken, want de waterstromen worden in het boek *Apokalyps* uitgelegd als de volken.²³ Het is ook zo gek nog niet om het neerstromen op te vatten als verval, dat op zichzelf overigens weer verwijst naar de zondeval.

Die boom is dus onze Heer. Hij *zal* uit het neerstromend water - dat wil zeggen: uit de zondige volken - hen naar de wortels van zijn leer trekken en *vrucht dragen*, kerken stichten. Dat gaat Hij doen *op zijn tijd*, dat wil zeggen: na verheerlijking door verrijzenis en hemelvaart. Toen bracht Hij immers pas kerkvruchten voort, nadat de Heilige Geest aan de apostelen was gezonden en zij in hun vertrouwen op Hem waren bevestigd en naar de volken gestuurd.

“*Zijn blad zal niet afvallen.*”²⁴ Dat wil zeggen: zijn woord zal niet zonder resultaat zijn, want alle vlees is gras en de heerlijkheid van de mens is als een bloem in het gras; het gras verdort en de bloem valt af, maar het woord van de Heer blijft voor eeuwig.²⁵

17 Ps 1,3.

18 Vgl. 1 Kor 1,24.

19 Ps 64 (65),10.

20 Mt 3,11. Vgl. Mc 1,8 en Lc 3,16.

21 Joh 7,37.

22 Joh 4,10.13-14 volgens de Latijnse tekst.

23 Vgl. Apk 17,15.

24 Ps 1,3.

25 Js 40,6-8 volgens de Latijnse tekst.